

Krumelurer med svag ställning

Registrering av diakritiska tecken i invandrade personnamn

Märit Frändén

Abstract: This paper presents a quantitative study of the registration of diacritics in Hungarian, Spanish, Vietnamese and Turkish family names in the official Swedish population records. Out of the examined diacritics, vowels with accents and the Turkish letter <ç> are registered in up to 21 % of the cases, whereas the Turkish letter <ü> is registered in over 90 % of the occurrences. The author discusses possible explanations for this pattern. Parts of a bigger interview study is also presented, where informants share their views of diacritics in the Swedish population records.

Keywords: onomastics, personal names, family names, diacritics, foreign letters, immigrant names, official records

1. Inledning

Den som sett Zlatan spela i det svenska fotbollslandslaget har kanske tänkt mer på insatserna på planen än på hans tröja. Men Zlatans

Märit Frändén, Institute for languages and folklore, Uppsala. Squiggles in a weak position. Registration of diacritics in immigrant personal names.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons 4.0 International licence (CC BY 4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

landslagströja är faktiskt anmärkningsvärd, eftersom den återgav hans efternamn som *Ibrahimović*. I den svenska folkbokföringen finns dock inte en enda person med namnet *Ibrahimović*. Däremot finns runt 240 *Ibrahimovic*, med <c> i stället för <ć>. Hur kommer det sig? Jo, ett <ć> kan inte registreras.

Den här artikeln handlar om diakritiska tecken i invandrade namn. Huvuddelen består av en kvantitativ undersökning av diakritiska tecken i folkbokföringen, men det finns också en kvalitativ del, baserad på intervjumaterial, som belyser namnbärares syn på vilka tecken som är möjliga att registrera. Undersökningarnas syfte är tredelat: att belysa förutsättningarna för registrering av diakritiska tecken i invandrade personnamn Sverige; att undersöka i vilken utsträckning de tecken som kan registreras i folkbokföringen faktiskt också används där; samt att ge exempel på tankar kring detta hos individer som själva bär invandrade namn innehållande diakriter (namnbärarperspektivet kommer att ges större utrymme i en uppföljande artikel). Arbetet är en del av projektet Släktnamn i smältdegeln, som finansierats av Riksbankens Jubileumsfond.

Jag använder termerna *diakritiskt tecken* eller *diakrit* om alla tecken som läggs till en bokstav. Jag inkluderar dessutom en bokstav som utmärker sig genom att sakna ett förväntat tecken, nämligen det turkiska *ı*. När jag talar om ett namns ”ursprungliga” form är det inte i etymologisk mening, utan med avseende på ett invandrat namns normalform i landet det kommit ifrån. Hakar (<>) används för att markera skriftecken.

2. Bakgrund

2.1 Diakriter i olika språk

Diakritiska tecken har varierande status i olika språk och i kombination med olika bokstäver. Vissa diakriter, t.ex. betongångsängivande accenter, kan flyttas runt, medan andra diakriter är fast sammanfogade med ett grundtecken till en egen bokstav. Mitt eget efternamn, *Frändén*, är ett bra exempel, eftersom det innehåller både ett <ä> och

ett <é>. Accenten på <é> hör inte till själva bokstaven, och har heller ingen betydelse i alfabetisering. Men däremot utgör <ä> en självständig bokstav med en egen plats i alfabetet, och svenska ordlistor gör självklart skillnad på <a>, <å> och <ä>. Men det räcker med att öppna ett tyskt lexikon för att upptäcka att tyskans <ä> alfabetiseras tillsammans med <a>, eftersom <ä> i tyskan bara ses som ett <a> med trema. Omvänt kan det som i svenska ögon kanske bara uppfattas som en bokstav med lite pynt på, i ett annat språk vara en egen bokstav – som t.ex. Zlatans <ć>.

Det finns sammanhang där diakriter aldrig används, t.ex. i internationella resehandlingar. Men om jag köper flygbiljetter blir de inte utställda till *FRANDEN, MARIT*, utan till *FRAENDEN, MAERIT*. Prickarna över <ä> tas bort, men den information de innehåller finns kvar, eftersom <ä> har ersatts med <ae>. I en automatiskt upplagd e-postadress ersätts däremot <ä> med <a>, vilket gör att jag irriterande ofta får mejl som inleds med ”Hej Marit!” I det tyska alfabetet är inte *ä*, *ö* och *ü* egna bokstäver, men enligt tysk praxis kompenserar man ändå för diakriterna i t.ex. e-postadresser, så att *Schäfer* blir *Schaefer* och *Müller* blir *Mueller*. Det här är en principiellt intressant fråga: ska man, när diakriter av någon anledning inte kan användas, utelämna dem utan vidare, eller ska man ersätta dem på något sätt? Olika principer gäller i olika sammanhang, men det förekommer också att vissa diakriter har ersatts med en kompenserande stavning, men inte andra.¹

Diakriter är en del av ett språks ortografi, och normalt sett använder man inte andra språk än dem man själv har kännedom om. Namn är dock ett undantag. Namn uppstår i en viss språklig kontext, men används sedan även i andra språk, av personer utan kunskap om ursprungsspråket. Genom namnen blir man tvungen att möta och hantera språk vars skrift- och ljudsystem man inte är bekant med. Egentligen innebär varje situation där det finns namn från ett annat

¹ Så t.ex. i 2023 års skidskytte-VM i Oberhof: <OEBERG> för Hanna Öberg, <BOE> för Johannes Thingnes Bø, <LAEGREID> för Sturla Holm Læg Reid, <KUELM> för Susan Külm, <SJAASTAD> för Vetle Sjåstad Christiansen, <HAECKI-GROSS> för Lena Häcki-Groß, men <SEPPALA> för Tero Seppälä.

språk ett språkmöte. Eftersom många av våra stora invandrarspråk har tecken som saknas i svenskan, finns det följaktligen också många svenska medborgare vars namn innehåller diakritiska tecken. I den här artikeln diskuteras namn från ungerska, spanska, vietnamesiska, turkiska och kroatiska. Nedan ges en kort översikt över de diakritiska tecken som används i dessa språk.

I ungerska används akut accent för långa vokaler, och dessa är egna bokstäver i alfabetet. Förutom de tecken som ingår i svenskt alfabet finns á, é, í, ó, ő, ú, ü och ű (där ő och ű är de långa varianterna av ö och ü). (Lavotha & Lavotha 1973:11–13.)

I det spanska alfabetet finns konsonanten ñ. Dessutom används accent över vokaler som är betonade i strid med de vanliga betoningsreglerna. (Falk, Sjölin & Lerate 2001:1–2.)

Det vietnamesiska alfabetet innehåller bokstäverna ă, â, đ, ê, ô, ơ och u. Dessutom används diakriter för att ange fem av språkets sex tonaccenter: akut accent (t.ex. á), grav accent (à), underställd punkt (ạ), krok (â) eller tilde (ã). Tecken för tonaccent kan också kombineras med de bokstäver som har diakrit, som t.ex. i Vietnams vanligaste efternamn, *Nguyễn*. (<https://sv.wikipedia.org/wiki/Vietnamesiska>.)

Det turkiska alfabetet innehåller bokstäverna ç, ğ, ı, i, ş och ü. İ och ı anger främre respektive bakre i, och skrivs alltså med respektive utan prick oberoende av det är en versal eller en gemen (t.ex. i *İstanbul*). (Müser 2005:5.)

Slutligen har kroatiskan bokstäverna č, ć, đ, š och ž (Dahl & Gustafsson 2001:X).

2.2 Diakriter i det svenska samhället

I Svenska Dagbladets språkspalt skriver Siv Strömquist (2021): ”Det är klokt att tänka på att det är artig – och med datorns teckenuppsättning numera relativt lätt – att återge utländska namn på korrekt sätt. Inklusivt diakritiska tecken.” Men som vi såg i inledningen omfattas folkbokföringen inte av denna artighet. De tecken, förutom det svenska alfabetet, som kan registreras i svensk folkbokföring är versaler och gemener av

á, à, â, ã
 ó, ò, ô, õ
 ú, ù, û, ü
 é, è, ê, ë
 í, ì, î, ï
 ý
 ÿ (dock ej som versal, endast som gemen)
 æ, ø
 ç, ñ, ð, Þ.²

Teckenuppsättningen har en påfallande stor övervikt av vokaler (24 möjligheter) framför konsonanter (fyra möjligheter). Man registrerar de nordiska vokalerna <æ> och <ø>, akut accent (´) på sex vokaler, grav accent (˘) och cirkumflex (^) på fem vokaler, trema (¨) på fyra vokaler och tilde (~) på två vokaler och på en konsonant. Därtill kan man registrera <ð> och <Þ>, som ingår i bl.a. det isländska alfabetet, och <ç>, som används bl.a. i franska (men utan att där ha status som egen bokstav). Precis som bokstävers uttal kan variera mellan språk, kan även diakriter innehålla olika typer av fonetisk information. Exempelvis kan en akut accent på en vokal markera att vokalen är betonad, att den är lång eller att den har ett visst ljudvärde. Franskans cedilj på <ç> markerar ljudvärdet /s/ i en situation där /k/ vore det förväntade, men i det turkiska alfabetet har bokstaven <ç> ljudvärdet /tʃ/ (som i engelskans *church*) till skillnad från <c> utan cedilj, som uttalas /dʒ/ (som i engelskans *John*). Det är alltså inte givet vilken uttalsinformation en viss diakrit innehåller – det beror på vilket språk den används i.

Nyhetsbyrån TT uppger att de använder sig av

á, à
 ó, ò
 ú, ù, ü
 é, è, ë

² <https://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/namn.4.18e1b10334ebe8bc80004083.html> (2023-02-06).

í, ì, î
ý
æ, ø
ç, ñ.

TT skriver:

Strävan är att texterna så långt möjligt ska vara kompletta med dessa tecken. Men det kan ibland vara svårt att veta om sådana ska användas eller inte och tidskrävande att få visshet. Därför kan diakritiska tecken emellanåt saknas. Av samma skäl skriver TT heller inte ut tecknen cirkumflex, dubbel akut accent, hake, svans, brevis eller andra som är ovanliga i svensk text. (TT-språket: Andra språk – ovanliga tecken.)

Men det är förstås stor skillnad på dessa instansers tyngd: medan TT presenterar nyheter, står folkbokföringen för de svenska medborgarnas officiellt registrerade namnformer.

Skatteverket, Sveriges namnmyndighet, uppger att det inte räknas som namnbyte om man ändrar stavningen av ett efternamn, så länge inte uttalet ändras eller det ”blir fråga om ett helt annat namn”, med t.ex. annat visuellt intryck. Diakriter tas upp som ett specifikt undantag:

En accent som läggs till eller tas bort är som regel inte en stavningsändring, eftersom det påverkar namnets uttal. Detsamma gäller ändring av särskiljande tecken, s. k. diakriter, som förekommer i namn med framför allt utländsk anknytning och som ofta har betydelse för namnets uttal. (Skatteverket: Rättslig vägledning – Ändring av stavning.)

Att lägga till eller ta bort diakriter ses alltså i regel inte som en stavningsändring, utan som något som har större tyngd än en stavningsändring.

Två politiker, tidigare riksdagsledamoten Jan R. Andersson och fritidspolitikern Aleksandar-Pal Sakala, har engagerat sig i frågan om användningen av diakritiska tecken i Sverige. I nättidskriften *Diaspora* skriver Sakala (u.å.): ”Att ’döpa om’ folk, genom att byta ut

bokstäver som inte passar så bra till bokstäver som 'passar bättre', är mycket enkelt men ytterst tveksamt". Jan R. Andersson inkom hösten 2008 med en skriftlig fråga till regeringen om stavningen av utländska namn i allmänna handlingar, där han skriver:

Trots att det med dagens teknik inte är något hinder att skriva ut diakritiska tecken i allmänna handlingar förekommer detta sällan, varför upplevelsen för många är att de inte har rätt till sitt eget namn. Vilka åtgärder avser stadsrådet att vidta i syfte att underlätta för personer att få sina namn stavade på rätt sätt, inklusive diakritiska tecken, i allmänna handlingar?

Statsrådet Mats Odell (2008) hänvisar till att den statliga myndigheten Institutet för språk och folkminnen ger ut Svenska skrivregler, som både förespråkar användandet av diakriter och ger "praktiska upplysningar om hur detta kan åstadkommas i ordbehandlingsprogram". Han uppger vidare att han kommer att verka för att detta tas upp även i Myndigheternas skrivregler.

Jan R. Andersson återkommer till ämnet 2010 i en text publicerad på Newsmill: "Vårt svenska språk är i ständig förändring. [...] Samtidigt som inslaget av nya ord och termer berikar vårt sätt att kommunicera, har det skrivna ordet länge varit statiskt." Detta exemplifieras, skriver Andersson, bl.a. av att individer från forna Jugoslavien inte har möjlighet att få sina namn korrekt stavade i Sverige.

Myndigheternas skrivregler (2014:122–123, alltså en version som utkom sex år efter Odells svar) uppger att diakriter kan ha fallit bort i vissa äldre lånord, men skriver att "[n]yare uttryck, liksom äldre som inte anpassats, behåller normalt sina diakriter. [...] Ambitionen bör då vara att så långt som möjligt återge dessa tecken i svenska texter." Här finns alltså en generell uppmaning att använda diakriter, oavsett teckentyp, och man tipsar också om Infoga-menyn samt möjligheten till kortkommandon. Rekommendationen att återge diakriter så långt det är möjligt ges också i Svenska skrivregler (2017:248).

I en krönika i Upsala Nya Tidning konstaterar Alma Kirlic (2021) att inte ens de som är bekanta med det språkområde hon kommer ifrån alltid är säkra på uttalet av hennes efternamn. "Förklaringen till det är

lika enkel som absurd. Mitt efternamn är felstavat. Den sista bokstaven ska egentligen ha en accent som blev kapad när en handläggare i början av nittiotalet skrev in våra namn i svenska register.” Ett tillagt <h> i slutet (dvs. **Kirlich*) hade kunnat ge ett bättre uttal, men hon konstaterar att de aldrig fick frågan: ”De tog bara bort accenten och så var det med det.” Vid ett tillfälle har en moderator inför en presentation först frågat henne hur efternamnet skulle uttalas, sedan lika fullt presenterat henne med fel uttal. För Kirlic blir detta en ”påminnelse om att det finns människor som inte tycker att jag hör hemma här, oavsett hur välintegrerad jag själv känner mig. Var feluttalet en markering? Antagligen inte. Men frågan skaver likväl.”

Frågan om diakritiska tecken i personnamn har prövats juridiskt vid åtminstone ett par tillfällen, 2018 (Kammarrätten i Göteborg, mål 4780-18) och 2019 (Kammarrätten i Stockholm, mål 2332-19).³ I båda fallen handlar det om förnamn till barn vars ena förälder har tjeckisk bakgrund, och där föräldrarna vill ge barnen ett sidoställt förnamn som använts i släkten. Det första namnet innehåller <Ž> (dvs. ett tonande sje-ljud, /ʒ/), det andra namnet <ň> (dvs. ett muljerat n-ljud, /ɲ/). De respektive föräldrarna har anmält förnamn till Skatteverket men inte fått namnet med diakrit godkänt. Båda paren har överklagat besluten till Förvaltningsrätten, som har dömt till deras fördel. Skatteverket har i båda fallen överklagat Förvaltningsrättens domar, men Kammarrätten har avslagit överklagandet då de gjort samma bedömning som Förvaltningsrätten. Den första domen har överklagats till Högsta Förvaltningsdomstolen, som dock inte meddelade prövningstillstånd (HFD, beslut i mål 6817-18).

Det är intressant att se vilka argument som använts. I fallet från 2018 anför föräldrarna bl.a.:

”Det namn dottern ska bära bygger på tjeckisk tradition och Tjeckien är en del av EU. Att Skatteverket tillämpar en viss teckenstandard som innehåller företrädesvis västeuropeiska tecken är inte ett skäl att avslå anmälan. [...] Det är oacceptabelt att Skatteverket använder datasystem som är så föråldrade att de inte klarar av vanliga europeiska bokstäver.”

³ Jag tackar Sonja Entzenberg, som försåg mig med dessa.

Förvaltningsrätten konstaterar att ”lagen om personnamn inte innehåller några anvisningar om vilka bokstäver eller tecken som får användas i personnamn” och att ”tekniska hinder mot att använda Ž i folkbokföringen inte i sig kan utgöra skäl för av avslå [föräldrarnas] anmälan om det önskade namnet”. Institutet för språk och folkminnen (Isof), som har yttrat sig i ärendet, har påpekat att tecknet <Ž> även ingår i det nordsamiska alfabetet, och att samiska är ett av Sveriges nationella minoritetsspråk. Både Isof och Förvaltningsrätten menar att det därför finns goda skäl att det aktuella tecknet ska kunna användas i svensk folkbokföring. (Kammarrätten i Göteborg 2018.)

I det andra fallet, där föräldrarna ville registrera ett sidoställt förnamn innehållande <ň>, avslag Skatteverket detta med följande motivering:

Myndighetsspråket i Sverige är svenska. Att det svenska språket ska användas av myndigheter står i 10 § Språklagen.

Skatteverket använder sig av bokstäverna i det svenska alfabetet plus några extra tecken. Vilka tecken som Skatteverkets system kan använda beror på en teckenstandard (ISO 8859/1).

Tecknet ingår inte i svenska språket. Tecknet ingår inte heller i den teckenstandard som Skatteverket använder. Det betyder helt enkelt att datorerna bara kan känna igen vissa tecken. (Kammarrätten i Stockholm, dom i mål 2332-19, Bilaga 1.)

I sin överklagan ifrågasätter föräldrarna detta argument, med hänvisning till att lagen om personnamn saknar tillägg om ISO-standarder. De menar att ”det bör finnas mer inkluderande ISO-standarder som inte begränsar medborgarnas namnval”, och att ”en uppdatering av Skatteverkets system skulle möjliggöra att fler minoriteter får rätt att använda sina egna namn”. Förvaltningsrätten skriver:

Som förnamn får enligt 28 § lagen om personnamn endast förvävas ett namn som inte kan väcka anstöt, kan antas leda till obehag för den som ska bära namnet, eller av någon annan anledning är olämpligt som förnamn.

Varken lagen om personnamn eller dess förarbeten hanterar frågan hur tekniska hinder ska påverka en ansökan om namn. Förvaltningsrätten anser att Skatteverket endast kan avslå en ansökan

på någon av de grunder som föreskrivs i lagen. Ett tekniskt hinder kan därför inte ensamt ligga till grund för att avslå en ansökan. Vidare anser förvaltningsrätten att även om språket i myndigheter är svenska bör också tecknet ñ, mot bakgrund av att andra diakritiska tecken förekommer i folkbokföringen, kunna godkännas i folkbokföringen.

I sitt överklagande till Kammarrätten skriver Skatteverket att de tecken utöver svenskt alfabet som kan registreras ”bör uppfattas som en service och inte utgöra ett krav enligt författning. De tecken som inte ryms i ISO 8859/1 har inte stöd i systemet och kan därför inte användas. Om ett sånt tecken ändå skulle godkännas kan det inte återges korrekt, vilket kan medföra problem för den enskilde och skapa osäkerhet i samhället kring personens namn”. Föräldrarna invänder att det saknas logik i att vissa diakritiska tecken tillåts i folkbokföringen medan andra inte gör det, och att det finns teckenstandarder att använda som innehåller specialtecken. ”Prövningen av ett namns lämplighet bör ske utifrån personnamnslagen och inte utifrån en teckenstandard.” Kammarrätten går på föräldrarnas linje och avslår Skatteverkets överklagan. (Kammarrätten i Stockholm 2019.)

Dessa båda fall har klargjort rätten att bära ett namn med tecken utöver de 24 vokaler och fyra konsonanter som Skatteverket accepterar – men namnen kan fortfarande inte registreras i folkbokföringen. Numera är Skatteverkets rutin att kontakta den som anmäler ett namn med ett icke-registrerbart tecken, informera om att det inte kommer att kunna återges korrekt och ge möjlighet att föreslå ett annat tecken, som ryms inom den använda teckenstandard. Om man som sökande håller fast vid det tänkta tecknet, får man ett beslut där tecknet återges korrekt, samt information om att detta pga tekniska begränsningar för närvarande inte kan registreras i folkbokföringen. Namnet registreras i stället så nära den sökta stavningen som möjligt.⁴

Det är intressant att ställa användningen av diakritiska tecken i personnamn mot principerna för återgivning av ortnamn. I Kulturminneslagen finns en hänsynsparagraf om s.k. god ortnamnsred, där

⁴ Privat e-postkorrespondens med tjänsteman på Skatteverket, 2022-12-15.

det ingår att ortnamn på minoritetsspråk ska återges med korrekt stavning på allmänna kartor. Framför allt nordsamiska innehåller ett flertal bokstäver som inte finns i det svenska alfabetet, bl.a. just det <ž> som förekom i ett av rättsfallen ovan (då som tjeckisk bokstav). Ett <ž> som ingår i ett ortnamn har därmed ett rättsligt skydd, medan ett <ž> i ett personnamn inte ens kan registreras i folkbokföringen. (För en diskussion om denna problematik kopplat till samiska personnamn, se Frändén 2010:115.)

3. Teori

3.1 Namn i skrift

Nutida namn är både ljudföljder och skriftbilder, och vi möter våra namn i skrift väldigt ofta. Etnologen Charlotte Hagström (2006:46) skriver:

En vanlig dag ser jag mitt eget namn för första gången när jag låser ytterdörren på morgonen. På jobbet ser jag det skrivet på mitt postfack, på dörren till mitt arbetsrum och på aktuella scheman. Det står på brev och tidningar som kommer till min arbetsadress, det står överst i e-posten jag får. Kanske handlar jag på vägen hem och betalar med kort, där mitt namn står, och legitimerar mig genom att visa mitt körkort. Där står inte bara mitt tilltalsnamn och efternamn utan samtliga förnamn. Så är det även med en del av den post som väntar på mig när jag kommer hem. Mitt namn är därmed inte endast en kombination av ljud, som andra använder när de kallar på mig eller vill understryka att det är mig de vänder sig till, eller som jag själv använder när jag presenterar mig. Lika mycket är det en kombination av bokstäver.

Den här texten härstammar från 2006, och vårt namnbruket har blivit ännu mer skriftspråkligt sedan dess, eftersom många telefonsamtal har ersatts med sms eller chatt.

Namnbarare identifierar sig med sina namn, och det gäller även den skriftliga formen. På 1980-talet presenterade Jozef M. Nuttin det som kallas *The Name Letter Effect*, där han konstaterar att när under-

sökningspersoner får välja en av två parvis uppställda bokstäver, så finns en preferens för de bokstäver som ingår i det egna för- och efternamnet, oberoende av bokstävernas övriga karakteristika (Nuttin 1985). Hoorens & Todorova (1988) gjorde liknande undersökningar med bulgariska studenter, som lärt sig kyrilliskt alfabet som första skriftsystem och latinskt alfabet många år senare. Det visade sig att dessa föredrog bokstäver ur de egna namnen oavsett om dessa presenterades med kyrilliskt eller latinskt alfabet.

Den brittiske lingvisten Mark Sebba (2007, 2009) har arbetat med ortografi ur ett sociolingvistiskt perspektiv. Han framhåller att skriftsystem, ortografiska konventioner och diakritiska tecken inte bara har funktionell betydelse, utan är ”an integrated part of a culture, endowed with the powerful symbolism of identity” (Sebba 2009:40). Han skriver vidare att ”[t]he tendency of orthography to become a marker of identity is beyond question” och att ortografiska element, även diakriter, har en anmärkningsvärd förmåga att få ikonisk status (Sebba 2007:160–161). Relevant för mitt ämne är också det Sebba skriver om språkmöten genom namn:

For example, other languages permeate the consciousness of English-speakers in a mixture of ways, through loanwords, brand names, surnames (of celebrities if no-one else) and place names, even if we cannot speak or read any other language. A consequence of this is that we are able to recognise elements of other orthographies to some extent, and to stereotype and iconise them in various ways.” (Sebba 2007:162.)

Om diakritiska tecken skriver Sebba (2009:38) att ”these in particular often become iconic of particular orthographies due to their distinctiveness”.

3.2 Vad är ett namns korrekta form?

Det är lätt att definiera den korrekta formen av mitt svenska efternamn i Sverige, och samma sak gäller namn på sådant som är hemmahörande i andra länder och har namn på det aktuella språket:

Moçambique stavas med <ç>, *Erdoğan* med <ğ>. Men när det gäller invandrade namn, som bärs av svenskar i Sverige, är det inte lika lätt att definiera en korrekt form. Att namn anpassas till det omgivande språket är en naturlig process. Men processer är inte momentana, utan pågår under en viss tid. Vera Lif (1999:228) har ställt upp en modell för hur namnbärare stegvis tar till sig en anpassad namnform. Trots att den handlar om uttal, är den tillämpbar även på skrift:

1. Försöka lära ut det ”egentliga” uttalet
2. Ge upp, vänja sig vid och lystra till det anpassade uttalet
3. Anpassa sitt eget uttal efter detta
4. Bli omedveten om förändringen.

Personnamn som härrör från modern invandring befinner sig i många fall mitt i denna process. Om en namnbärare använder en anpassad form som sin enda namnform, och varken känner till eller saknar någonting annat, är anpassningsprocessen i just det fallet avslutad. Då är den anpassade formen den personens korrekta namn. Men så länge namnbäraren själv opererar med mer än en form av namnet, pågår fortfarande anpassningsprocessen.

Jag har i en tidigare publikation (Frändén 2017b) diskuterat hur personnamn kan ha parallella uttalsformer. På samma sätt kan namn förstås också ha parallella skriftformer. Man kan exempelvis ha en officiellt registrerad namnform utan diakriter, men själv skriva ut diakriter t.ex. när man skriver för hand, när man skriver på ett visst språk, eller när man vänder sig till vissa personer. Omvänt kan man ha en eller flera diakriter i sitt officiellt registrerade namn, men välja att utelämna dem t.ex. i chatt eller sms av praktiska skäl, eller i sociala sammanhang där diakriten upplevs som avvikande och man inte vill behöva känna sig besvärlig eller svara på frågor. Den ”ikoniskhet” hos diakriter som Sebba (2009:38) tar upp kan ju vara både positiv och negativ: den kan knyta an till en etnisk eller nationell särart som man gärna bär med sig och visar upp, och den kan peka ut en som en del av ”de andra”. Och hur mycket man än gillar sina diakriter, gör man förstås alltid en pragmatisk bedömning av i vilka sammanhang man vill få med dem och i vilka sammanhang det går lika bra utan.

Precis som det kan vara fallet med parallella uttalsformer, är människor med diakriter i sina namn sannolikt vana att se namnen både med och utan utskrivna diakriter.

4. Tidigare forskning om diakriter i personnamn

Bernd Kappenberg har skrivit boken *Setting Signs for Europe. Why diacritics matter for European integration* (2015). Denna tar upp diakriter ur flera olika perspektiv: historik över teckenuppsättningar på datorer, diakriter i massmedier, i humor, som stilelement i märkes- och produktnamn, samt lagar och juridiska fall rörande användningen av diakriter. Juridiska aspekter tas upp även av Rytis Satkauskas, som undersöker registrering av diakriter i personnamn hos nationella minoriteter, och framhåller att detta är ”a fundamental element of the right to express, preserve and develop their identity” (Satkauskas 2008:112). Han skriver vidare:

Respect for a person’s dignity is intimately connected with respect for the person’s identity and consequently for such fundamental components of the identity as the person’s namn or language he/she speaks. Even though the numerous international documents embodying the principle of non-discrimination do not refer expressly to the use of diacritics, neither they do mention the possibility of derogation from this basic principle on the grounds of different letters found in the minority language. (Satkauskas 2008:116.)

I en undersökning av invandrade namn i Sverige har Vera Lif (1999:229) konstaterat att svårigheterna i namn från språk skrivna med latinskt alfabet brukar handla om just de diakritiska tecknen. I den administrativa hanteringen är det inte ovanligt att tecken tappas bort eller felplaceras, eftersom de inte ger den svenska skrivaren någon information. ”Tecknen kan rent av upplevas som besvärliga och man tar sig inte tid till att få någon förklaring.” När Lif undersökte 50 bosniska och kosovoalbanska efternamn på klasslistor från undervisning i Svenska för invandrare (SFI) från mitten av 1990-talet, fanns

endast ett diakritiskt tecken med: ett <é> i efternamnet *Wirén*, som bars av en kvinna som var gift med en svensk man. Lif (1999:229) skriver:

Ett diakritiskt tecken får läsaren att stanna upp och tänka efter ett ögonblick, får man hoppas. I och med att stavningen av namnen genomgående nonchalerades gjordes heller inga allvarliga försök att uttala dem rätt. Namnbärarna fick mycket ofta höra och se sina namn förvrängas, vilket kan vara både tröttande och irriterande. Så länge språksvårigheterna hindrar kommunikationen, är det svårt att på ett hövligt sätt tillrättavisa personer, som man är beroende av – i detta fall kommunens tjänstemän.

Lif (1999:230) konstaterar att de undersökta SFI-eleverna följer ett mönster: man korrigerar inte ett feluttal, utan är snarare generad över sitt svåra namn; man ursäktar den försvenskade namnformen med att namnet är svårt för svenskspråkiga; och man försvenskar i många fall också sitt eget uttal.

Personnamn och invandring i en historisk kontext diskuteras av Marc Picard, som har undersökt hur fransk-kanadensiska invandrades efternamn med start under 1700-talet anpassades till engelska. Det vanligaste var då att stava namnen i enlighet med engelskt uttal, eller att göra enkla ortografiska ändringar som t.ex. att utelämna diakriter (Picard 2012:150).

Vid en undersökning av återgivningen av författarnamn i fyra bibliografiska databaser konstateras att namnåtergivningen generellt är god, men att återgivningen av diakriter är problematisk. I databaserna har diakriter fallit bort eller ersatts med t.ex. rutor i 9 %, 23 %, 95 % respektive 97 % av fallen. (Demetrescu, Ribichini & Schaerf 2018:1783.) Liknande problem konstateras av Harzing & van der Wal (2008) när de undersöker hur Google Scholar och Thomson ISI Web of Science fungerar för bibliografiska data. Databaserna konstaterades ha problem med både diakriter och apostrofer – sökningar med sådana gav ofta felmeddelanden, varför sökningar utan (t.ex. *ORouke* i stället för *O'Rouke*) gav bäst resultat. (Harzing & van der Wal 2008:66.)

Allt detta kan kanske, lite tillspetsat, sammanfattas med att de flesta tycker att diakriter är mycket viktiga, men att de ändå tycks sitta ganska löst.

5. Material och metod

Den kvantitativa delen av denna studie syftar till att undersöka huruvida diakritiska tecken i invandrade efternamn är registrerade i det svenska folkbokföringsregistret. Därmed begränsas materialet till namn från språk som har diakritiska tecken som dels saknas i svenska, dels faktiskt kan registreras i folkbokföringen (dvs. de 24 vokaler och fyra konsonanter som presenterades i 2.2). Utifrån dessa avgränsningar omfattar undersökningen namn från spanska, turkiska, ungerska och vietnamesiska. Urvalet av undersökta namn har gjorts med utgångspunkt i vilka namn (med ursprunglig diakrit) som har högst frekvens i Sverige. Undersökningen gäller endast efternamn. Vissa av de undersökta namnen, i synnerhet de vietnamesiska, kan användas även som förnamn, men för att få ett jämförbart material har jag tagit upp endast antalet efternamnsbärare.

Sökningarna är gjorda i Statistiska centralbyråns (SCB) namnsök gällande den 31 december 2020 och omfattar namn med minst två bärare. För ovanligare stavningar har jag använt Skatteverkets ”Sök hur många som har ett visst namn”, som anger även enstaka bärare. Denna uppdateras veckovis, och sökningarna är gjorda i juli 2021.

En försvårande faktor är att det kan finnas sammanfall mellan namn som ursprungligen skrivs med diakrit, och namn som skrivs utan diakrit i ett annat språk. Exempelvis sammanfaller det ungerska efternamnet *Horvát*, om det skrivs utan accent, med det slovenska *Horvat*. Jag utesluter de fall då jag vet, eller misstänker, att det finns existerande namn både med och utan diakrit (för det går ju inte att veta om en svensk *Horvat* bär det slovenska namnet eller det unger-

ska skrivet utan accent).⁵ Det är emellertid möjligt att det finns kvarstående fall som jag inte har upptäckt.

Inom forskningsprojektet Släktnamn i smältdegeln har jag intervjuat svenskar vars efternamn har kommit till landet genom invandring. Intervjuerna har varit semistrukturerade och berört olika teman, av vilka andra tidigare presenterats i Frändén 2017a och 2017b. Som komplement till de namnstatistiska undersökningarna ingår i denna artikel även det intervjumaterial som berör folkbokföringens registrering av diakritiska tecken. De informanter som nämns har efternamn med ursprung i kroatiska och turkiska (och har själva kroatisk, turkisk eller kurdisk identitet). En informant är utlandsfödd och kom till Sverige i förskoleåldern, men de andra är födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar. Samtliga behärskar det språk namnet kommer från i både tal och skrift. Informanterna ligger i åldersspannet 23–35 år. Tre är kvinnor och en är man, men för att skydda informanternas identitet omtalas samtliga informanter med det könsneutrala pronomenet *hen*. I transkriptionen av intervjumaterialet används fetstil för att markera betoning och citattecken för att markera förändrat röstläge, t.ex. när man återger en replik. Hakparenteser används för förtydliganden eller information om vad som sker, t.ex. [skratt]. Uteslutna delar av samtalet återges med [--], men jag har också, för läsbarhetens skull, tagit bort vissa responssignaler, upprepningar och självkorrigeringar utan att det har markerats. Snedstreck (/) används för att markera uttal.

6. Resultat: Diakriter i folkbokföringen

Som beskrivet i föregående avsnitt presenteras här en kvantitativ undersökning av registrerade diakriter i invandrade efternamn. För ett urval av ungerskspråkiga, spanskspråkiga, vietnamesiskspråkiga och turkiskspråkiga efternamn har jag undersökt antalet folkbokförda i Sverige dels med, dels utan diakritiskt tecken. I tabellerna 1–4 pre-

⁵ Jag använder här etiketterna ”ungerskt” respektive ”slovenskt” om de namnformer som används i dessa länder, och alltså inte i etymologisk mening.

senteras antalet namnbärare i Sverige samt den andel vars namnform har diakritiskt tecken. Namnen är uppställda efter frekvens i Sverige.

6.1 Ungerskspråkiga efternamn

Accenter anger vokallängd, och vokaler med accent har bokstavsstatus. Deras ställning i språket är alltså jämförbar med svenskans *å*, *ä* och *ö*. Ungerskans <ő> och <ű>, som är de långa varianterna av <ö> och <ü>, kan inte registreras och ingår därför inte. Många högfrekventa ungerska efternamn används i omkringliggande länder där de skrivs utan diakriter (som *Horvát/Horvat* ovan), varför dessa tyvärr inte kan ingå i undersökningen.

Tab. 1. Antal bärare med respektive utan registrerad diakrit i ungerskspråkiga efternamn.

Namn med diakrit	Antal bärare	Namn utan diakrit	Antal bärare	Andel med diakrit
Szabó	105	Szabo	519	16,8 %
Molnár	72	Molnar	411	14,9 %
Takács	19	Takacs	100	16,0 %

Andelen namn med accent i Tab. 1 är ganska jämnstor för de tre undersökta namnen, mellan 14,9 % och 16,8 %, och med ett genomsnitt på 15,9 %.

6.2 Spanskspråkiga efternamn

Accent anger betoning, och vokaler med accent har inte bokstavsstatus. De är alltså jämförbara med svenskans <é> i t.ex. *kupé*. Spanskans <ñ> kan registreras, men inget namn innehållande <ñ> har varit lämpligt för undersökningen.

Tab. 2. Antal bärare med respektive utan registrerad diakrit i spanskspråkiga efternamn.

Namn med diakrit	Antal bärare	Namn utan diakrit	Antal bärare	Andel med diakrit
Rodríguez	5	Rodriguez	605	0,8 %
López	14	Lopez	529	2,6 %
Martínez	2	Martinez	496	0,4 %
Hernández	10	Hernandez	415	2,4 %
Fernández	13	Fernandez	400	3,1 %
Díaz	4	Diaz	389	1,0 %
Sánchez	8	Sanchez	320	2,4 %
Ramírez	1	Ramirez	263	0,4 %
Álvarez	2	Alvarez	241	0,8 %

I de spanskspråkiga efternamnen i Tab. 2 är andelarna med registrerad accent mycket låga. Allra lägst ligger <í>, med andelar mellan 0,4 och 1,0 %. Där kan man tänka sig att den visuella likheten mellan <í> och <i> spelar in. Versalen <Á> är registrerad med accent i 0,8 % av fallen. Falk, Sjölin & Lerate (2001:2) uppger att accent i spansk ortografi oftast sätts ut även över stora bokstäver. Namn med <á> och <ó> har accent i 2,4–3,1 % av fallen.

Sett till samtliga namn är genomsnittet för registrerad diakrit 1,5 %. För namn med <í> är snittet dock bara 0,65 %, och för namnen med gement <á> eller <ó> är genomsnittet 2,6 %.

6.3 Vietnamesiskspråkiga efternamn

Många vietnamesiska efternamn skrivna utan accent sammanfaller med kinesiska efternamn i transkription. Många andra har diakriter som inte kan registreras i Sverige. Därför har endast en handfull efternamn kunnat undersökas, och tyvärr inga med diakriter för bokstavsvärde, utan endast för ton.

Tab. 3. Antal bärare med respektive utan registrerad diakrit i vietnamesisk-språkiga efternamn.

Namn med diakrit	Antal bärare	Namn utan diakrit	Antal bärare	Andel med diakrit
Bùi	63	Bui	761	7,6 %
Hoàng	77	Hoang	714	9,7 %
Phùng	8	Phung	147	5,2 %
Quách	4	Quach	183	2,1 %
Thái	7	Thai	170	4,0 %

Som Tab. 3 visar är andelen vietnamesiskspråkiga namn med diakrit genomgående låg, mellan 2,1 % och 9,7 %. Det genomsnittliga värdet för registrerad diakrit i de undersökta namnen är 5,7 %.

6.4 Turkiskspråkiga efternamn

Tecknen <ü> och <ç> har bokstavsstatus och återger specifika fonem. De turkiska bokstäverna <ğ>, <ı>, <İ> och <ş> kan inte registreras. Det förekommer att namn som ursprungligen skrivs med två eller fler diakriter är registrerade med bara någon av dem, t.ex. *Çicek* och *Çiftci* för *Çiçek* och *Çiftçi*. Eftersom dessa fall är få, och inte förändrar helhetsbilden, har jag för överblickbarhetens skull utelämnat dem. I Tab. 4 presenteras först namnen innehållande <ç> i fallande frekvensordning, därefter namnen innehållande <ü>.

Tab. 4. Antal bärare med respektive utan registrerad diakrit i turkisk-språkiga efternamn.

Namn med diakrit	Antal bärare	Namn utan diakrit	Antal bärare	Andel med diakrit
Çelik	86	Celik	893	8,8 %
Çiçek	17	Cicek	579	2,9 %
Çetin	49	Cetin	327	13,0 %
Çiftçi	23	Ciftci	276	7,7 %
Yalçın	22	Yalcin	258	7,9 %
Uçar	17	Ucar	242	6,6 %
Tunçer	10	Tuncer	258	3,7 %

Tunç	28	Tunc	171	14,1 %
Çakmak	39	Cakmak	147	21,0 %
Çetinkaya	6	Cetinkaya	161	3,6 %
Çakir	8	Cakir	133	5,7 %
Çelebi	18	Celebi	123	12,8 %
Saraç	10	Sarac	124	7,5 %
Öztürk	432	Özturk	35	92,5 %
Yüksel	390	Yuksel	10	97,5 %
Güven	247	Guyen	6	97,6 %
Görgülü	229	Görgulu	5	97,9 %
Ünal	175	Unal	10	94,6 %
Akyüz	179	Akyuz	2	99,0 %
Ergül	164	Ergul	14	92,1 %
Ünlü	175	Unlu	1	99,4 %
Gürbüz	140	Gurbuz	1	99,3 %
Tütüncü	131	Tutuncu	1	99,2 %
Özgün	127	Özgun	3	97,7 %
Akgül	113	Akgul	7	94,2 %

Det är en frappant skillnad mellan registreringen av <ç> och <ü>. Medan andelen registrerade <ç> ligger mellan 2,9 % och 21 %, är andelen registrerade <ü> 92,1–99,4 %. Genomsnittet för registrering av <ç> är 8,7 %, och för <ü> 97,8 %.

Man kan notera att fler är folkbokförda med <ç> i det kortare och enledade *Tunç* än i det tvåledade *Tunçer*: 14,1 % mot 3,7 %. Samma mönster finns för *Çetin* och *Çetinkaya*: 13,0 % har diakrit i det enledade namnet, 3,6 % i det tvåledade. Med undantag för *Çetinkaya* finns de högsta andelarna registrerad diakrit i namn med <Ç> i initial ställning, medan värdena ofta tycks ligga lägre för <ç> i medial eller final ställning (jfr att det finns ett fåtal bärare av *Çicek* och *Çiftci*, men inga för *Cicek* eller *Ciftci*). Registreringen av <ü> uppvisar ingen motsvarande skillnad.

6.5 Sammanfattning

De ungerskspråkiga, spanskspråkiga och vietnamesiskspråkiga namnen i undersökningen har diakriter endast på vokaler. De diakriter som är aktuella för registrering är för ungerska och spanska endast akuta accenter, och för vietnamesiska akuta och grava accenter. Dessa hör till de mest kända diakriterna, de används i svenska (*kafé*, *armé*, *chèvre*, *à la carte*), förekommer i många personnamn (*Lundén*, *Thérèse*) och är lätta att producera på tangentbord. Icke desto mindre är de påfallande svagt representerade. De spanska namnen har lägst andel namn med accent, mellan 0,3 % och 3,1 %. De spanska accenterna har relativt svag ställning i språket, eftersom de är rörliga betoningssaccenter som inte bildar egna bokstäver. Men även de vietnamesiska namnen har låga andelar registrerade accenter, mellan 2,1 % och 9,7 %. Här anger accenterna ton och har alltså heller inte bokstavsstatus, men å andra sidan är ton något mycket centralt och ofta betydelseskiljande i vietnamesiskan (som i princip är ett enstavelsespråk). För de ungerska namnen, där vokaler med accent utgör egna bokstäver, har namnen registrerat accent i 15–17 % av fallen. Av namn från dessa tre språk tycks alltså de ungerska diakriterna ha behållits i störst utsträckning.

Av bokstäverna med diakrit i det turkiska alfabetet kan vokalen <ü> och konsonanten <ç> registreras i svensk folkbokföring. Båda tecknen förekommer i många olika namn, vilket ger en bred bild av registreringen. Bokstaven <ç> finns registrerad i i genomsnitt 8,7 % av namnen, men med en spridning mellan knappt 3 % och 21 %. Materialet visar en tendens till högre grad av registrerat <ç> i enledade namn jämfört med tvåledade, samt i initial ställning jämfört med medial eller final.

Den turkiska bokstaven <ü> är den som sticker ut mest i undersökningen, eftersom den i samtliga undersökta namn är registrerad i mer än 90 % av fallen, och i många namn närmare 100 %. De högsta värdena finns i *Akyüz* (99,0 %), *Tütüncü* (99,2 %), *Gürbüz* (99,3 %) och *Ünlü* (99,4 %). Det är slående att tre av dessa fyra namn innehåller två eller tre <ü>.

7. Informantkommentarer om folkbokföringens teckenuppsättning

Hur ser då namnbärare själva på detta med registreringen av diakritiska tecken? Vid de intervjuer jag har gjort har jag haft med mig folkbokföringens teckenuppsättning som underlag för samtalet. Eftersom informanterna inte har sett eller funderat på detta innan, får man ha i åtanke att det som presenteras här är spontana reaktioner snarare än genomtänka åsikter. Observera också att kommentarerna gäller teckenuppsättningen som sådan, inte det faktiska bruk som redovisats i 6.4.

När jag visar teckenuppsättningen för en informant med kroatisk bakgrund, som själv har ett efternamn innehållande <ć>, säger hen:

Ex. 1. Jag tycker det är jättekonstigt.

Inf.: Vi har ju **massa** till konsonanter som skulle kunna åka på den **här** listan. Verkligen.

MF: Alltså, hur tänker du kring det?

[Paus]

Inf.: Jag tycker det är jättekonstigt! [skrattar till] Faktiskt, jag tycker det är lite märkligt, för ... den enda bokstaven som jag **själv** använder ifrån den **här** listan är ju den **här**, e:et [<é>].

MF: Mm.

Inf.: Egentligen. Och de flesta andra ... förutom ü, har jag ingen riktig koll på hur man uttalar. Jag vet inte, jag fattar inte varför det bara är vokaler. I så många varianter.

MF: Näe!

Inf.: Ärligt talat. Jag kan lägga till hur många som helst här på listan ... från **vårat** alfabet, som är vedertagna. [Paus] Men det är också så här att många av ljuden som vi har ... eller, ett **par** av ljuden ska jag säga, det är inte alls många, men **några** av konsonanterna vi har i Kroatien kan man **stava** med svenskt ... med svensk stavning. För ć-ljudet till exempel, då skulle ju, jag skulle ju kunna skriva [skriver sitt eget namn men ersätter <ć> med <tj>] **så**, liksom.

MF: Mm.

Inf.: För att det ska bli rätt, på svenska. Så att den bokstaven liksom finns ju inte, av den **anledningen**, tänker jag. Att man kan skriva som t, j i stället.

Informanten förvånas först över listans påfallande obalans mellan vokaler och konsonanter, men landar sedan i tolkningen att vissa kroatiska bokstäver saknas eftersom ett näraliggande ljudvärde skulle

kunna återges med svenska bokstäver. Man kan påpeka att detta är en mycket välvillig tolkning – med samma resonemang skulle t.ex. <ü>, <æ> och <ø> kunna ersättas med <y>, <ä> och <ö>.

Som diskuterat i avsnitt 3.1 är skriftbilden en viktig del av ett namn, så jag frågar informanten hur det skulle kännas att ändra stavningen.

Ex. 2. Det ser ju inte ut som mitt efternamn.

MF: Hur skulle det kännas ... om du skulle byta till den **där**? [stavningen med <tj>]

Inf.: Ja, det skulle kännas förjävligt!

[Skratt]

Inf.: Det skulle kännas jättekonstigt, vad är det här för, liksom, konstig stavning, på nåt vis, det är ju ... jätteorimligt.

MF: Men å andra sidan, då skulle folk uttala det rätt.

Inf.: Det skulle dom nog göra. Men det ser ju inte ut som ... mitt efternamn. Alls.

MF: Näe, näe.

Inf.: Dom är två väldigt olika ... Det blir ju inte alls samma ordbild. Överhuvudtaget.

Att göra en radikal ändring av stavningen för att komma närmare ursprungsuttalet uppfattar informanten som ”jätteorimligt”, med argumentet att det inte alls ser ut som hens efternamn. Jag testar idén att uttalet skulle kunna bli mer korrekt med en ändrad stavning, men det är tydligt att informanten hellre ger avkall på uttalet än på skriftbilden. När vi pratar vidare om detta, kommenterar hen:

Ex. 3. Tar bort dom små bitarna.

Inf.: Jag tror dom flesta bara ändrar om, tar bort ... dom små bitarna.

MF: Ja, precis.

Inf.: För att det ska bli enkelt. För då blir det ju ändå så att det ser ut, förhållandevis, som mitt riktiga namn.

När man ”tar bort dom små bitarna”, dvs. diakriterna, får man en skriftbild som är förhållandevis lik den ”riktiga”. Och åtminstone den här informanten tycks föredra det framför en mer ljudnära stavning.

En informant med ett turkiskt namn innehållande <ı> berättar att hen konsekvent använder detta tecken när hen skriver för hand, men mer sällan på dator. Efter att informanten har jämfört folkbokföringens teckenuppsättning med bokstäverna i det turkiska alfabetet, frågar jag:

Ex. 4. Inte så ledsen över det.

MF: Vad tänker du kring den här uppsättningen? Är den tillräcklig?

[Paus]

Inf.: Alltså, om man tänker ... bara för att man har tecken så är det ju inte säkert att folk vet hur det ska uttalas.

MF: Näe.

Inf.: Dom här till exempel [pekar på listan], jag har ingen aning.

MF: Näe. Det behöver ju inte bli rätt för att tecknet finns.

Inf.: Mm. [Paus] Som sagt, **näe**, jag är inte så ... ledsen över det.

Att ett tecken är möjligt att registrera betyder inte att uttalet blir allmänt känt, menar informanten, och exemplifierar med att hen själv inte vet hur flera av tecknen på listan ska uttalas.

En liknande tankegång möter vi hos en annan informant med ett turkiskspråkigt namn, där både mellannamnet och efternamnet innehåller ett <ğ>:

Ex. 5. Då hade man ju ändå kunnat förklara.

Inf.: Eh, jag **hade** ju önskat [skratt] ... att man hade kunnat registrera ett **sânt** [<ğ>].

MF: Ditt g?

Inf.: Mitt g, ja, för jag har det i både mellannamn och efternamn och det ... Det kan bli fel, om man inte ... uttalar det rätt.

MF: Mm.

Inf.: Men sen **tror** inte jag, även om man hade registrerat det med ett **sânt** g ... och det hade funnits, så tror inte jag att man ändå hade uttalat det ... eh, rätt. [---] Men jag hade ju önskat att den bokstaven **fanns** i alla fall. Att registrera.

MF: Varför då?

Inf.: För att ... [skratt] Det hade sett snyggt ut! Neej, men då **hade** man ju ändå kunnat förklara, om det här g:et hade ifrågasatts,⁶ nu ifrågasätter man inte det.

MF: Näe.

Inf.: Man **uttalar** ju bara det, för att **står** så. Så jag tror ändå att det hade ifrågasatts om det hade funnits ett sânt.

MF: Mm, att folk hade undrat mer, eller kanske frågat, "Hur ska det här uttalas?"

Inf.: Ja.

MF: Ja. Är det nån som frågar det, eller bara kör dom på?

Inf.: Dom kör på. Eh. Det gör dom.

⁶ "Ifrågasätta" får här tolkas i neutral mening.

Informanten uppfattar att namnformen med <ğ> hade kunnat inbjuda till frågor om uttalet, medan namnformen med vanligt <g> inte ger samma möjlighet till förklaring, eftersom folk bara uttalar det som det skrivs. Detta erinrar om Vera Lifs tanke att diakriter ”får läsaren att stanna upp och tänka efter ett ögonblick” – diakriten skapar ett utrymme att ställa frågor om eller förklara uttalet.

Den kroatiska informant vi mötte i början av avsnittet, som först resonerade kring att vissa tecken kanske saknas eftersom de går att ersätta med svenska bokstäver, är i grunden också positiv till att utöka teckenuppsättningen:

Ex. 6. Det skulle va väldigt skönt att kunna skriva ut sitt namn på riktigt.

MF: Tycker du att man ska utöka det? Vad som går att registrera i folkbokföringen?

Inf.: Ja det tycker jag! Det tycker jag **verkligen**. Ehm ... Jag ser inget negativt med det överhuvudtaget, egentligen. Det kanske är lite jobbigt för administratörerna på nåt vis, men ... Kan man lägga till dom **här** tecknena så kan man ju lägga till fler, gissar jag.

MF: Jaa. Nej, det är ett sånt konstigt mellanting.

Inf.: Ja. Det är det **verkligen**. Jag menar, det skulle va väldigt **skönt** att kunna ... skriva ut sitt namn på riktigt, i folkbokföringen. Om **nånstans!** [---] Det är ju det hära alla myndigheterna går efter. Så det skulle va väldigt **skönt**. Och mitt namn stavas ju **fel** ganska konsekvent, liksom. [---] Och det är ganska störigt helt ärligt, så här, jag vill inte ha hem **post** där inte mitt namn står rätt.

Informanten menar att det ”skulle va väldigt skönt att kunna skriva ut sitt namn på riktigt”, och för hen är det också negativt att få ”post där inte mitt namn står rätt”. Och ”rätt” betyder för den här namnbäraren en stavning med bevarade diakriter.

En av de informanter jag har intervjuat bär ett turkiskspråkigt efternamn innehållande <ç>, alltså ett av de tecken som faktiskt kan registreras. Informanten skriver och uttalar namnet på turkiska i Turkiet, men i Sverige används ett uttal med /k/ i stället för det ursprungliga /ç/. I Sverige skriver informanten namnet med <c> i stället för <ç>, och det är också den formen som finns registrerad i folkbokföringen. Apropos att den ursprungliga stavningen faktiskt skulle gå att registrera, säger informanten:

Ex. 7. Jag tror inte mina föräldrar har tänkt på det alls.

Inf.: Nej, vi tänker, vi använder inte, för ... jag **tror** det har att göra med att det ska va så enkelt som möjligt.

MF: Mm.

Inf.: Skriver vi den krumeluren så blir det att folk undrar "nej men vad är det här? Hur uttalas det?" Och tje-ljudet, alltså ... oftast ... Alltså det är ju väldigt få som kan uttala det. Så det har vi inte ens ... Jag tror inte mina föräldrar har tänkt på det alls.

MF: Nej. För ni gör likadant allihopa?

Inf.: **Allihopa** gör likadant i familjen. Vi skriver på det **här** sättet [med <c>]. Det första sättet.

Det är intressant att informanten beskriver namnets /ç/-ljud som något som "väldigt få kan uttala". De flesta svenskar uttalar trots allt ett liknande ljud utan problem i t.ex. namnet *Churchill*. Detta fenomen, att man uppfattar det egna namnet som alltför svåruttalat för svenskar, nämndes av Lif (1999:230) och återkommer också i flera andra av mina projektintervjuer.

8. Diskussion

Folkbokföringens teckenuppsättning är begränsad, men mina undersökningar visar att även många av de tecken som faktiskt kan registreras är relativt svagt återgivna. De spanska betoningsaccenterna ligger lägst, följda av i tur och ordning de vietnamesiska tonaccenterna, den turkiska bokstaven <ç>, de ungerska vokalerna med accent och den turkiska bokstaven <ü>.

Att de registrerade diakriterna är så få kan ha flera tänkbara orsaker. Den förteckning över folkbokföringstecken jag har, visar vad som gäller idag, men jag har inga uppgifter om hur registreringen har sett ut tidigare. Straszer (2010:82) uppger att de flesta ungrare kom till Sverige på 1950- och 1960-talen, att de generellt mottogs väl men att Sverige då hade en öppet assimilatorisk invandringspolitik, vilket mycket väl kan ha påverkat namnklimatet. Spanskspråkiga efternamn kan bäras av personer med bakgrund i ett flertal länder, men inte minst efter militärkuppen i Chile 1973 kom många chilensare till Sverige. Under 1970-talet kom också många flyktingar från Vietnam. Turkiskspråkiga efternamn kan bäras både av etniska turkar och av kurder och assyrier/syrianer. Sverige hade under 1970-talet stor invandring även av dessa grupper, och dessutom fanns redan under

1950- och 1960-talet arbetskraftsinvandring från Turkiet till Sverige. (Migrationsverket, Nilsson 2004:25, Svanberg & Tydén 2005:342). Detta innebär att många av de namn jag har undersökt kan ha kommit till Sverige under en tid då det var svårare än nu att få diakriter registrerade. Man kan också föreställa sig att handläggande tjänstemän stundtals kan förhålla sig oförstående inför diakritiska tecken – ”tecknen kan rent av upplevas som besvärliga”, som Lif (1999:299) uttrycker det. Lif har också lyft fram att det kan vara svårt att tillrättavisa en tjänsteman för den som dels har språkliga hinder, dels står i en beroendeställning. Likväl får det antagligen stor betydelse hur ett namn först registreras. När en viss namnform väl är etablerad i folkbokföringen, krävs det en aktiv handling för att förändra den.

Det är värt att påpeka att det jag har undersökt är just folkbokföringens registrering, och inte det faktiska bruket. Utifrån den kvantitativa undersökningen vet vi alltså ingenting om eventuella parallella skriftformer av det slag som diskuterats i avsnitt 3.2. En uppföljningsartikel om namnbärares dagliga bruk av diakritiska tecken (Frändén, kommande) kommer att undersöka detta.

Även om mycket av problematiken kring diakriter är generell, har vi sett att det finns skillnader i graden av registrering av skilda tecken. Detta kan bero på flera saker, såsom diakriternas ställning i språket, hur kända tecknen är i Sverige, hur lätta eller svåra de är att skriva på tangentbord, eller statusen för den aktuella språket. Placeringen i namnet tycks också kunna ha betydelse. Bland de turkiska namnen i materialet finns en tendens till högre grad av registrerat <ç> i initial ställning jämfört med medial eller final. Det kan tyda på att identifikationen med namnets första bokstav är extra stark, och att man därför i större utsträckning har sett till att få diakriten registrerad där. Dessutom finns en tendens till högre grad av registrerad diakrit i enledade namn jämfört med tvåledade. Detta skulle kunna bero på att ett namn som är kortare, och därmed enklare att bokstavera, ger större utrymme för namnbäraren att förklara en diakrit, medan ett längre namn kanske känns besvärligt redan i sig.

Att <ü> är registrerat i så stor utsträckning, beror antagligen på att tecknet är välkänt från tyska, som är ett för svenskar välkänt språk

med traditionellt hög status. Tecknet <ü> används i svenskan i ordet *müsli*, och är lätt att producera på ett tangentbord eller en mobilskärm. Men mycket av detta gäller också de grava och akuta accenterna: de används både i franska och i ett flertal svenska importord, och de är lätta att skriva. Kanske har namnbärare större tendens att ge upp diakriter som har mindre betydelse för den svenska uttalsformen? De spanskspråkiga efternamnen får sannolikt rätt betoning även utan accent, och de ungerska längdaccenterna och vietnamesiska tonaccenterna kanske ändå inte påverkar de svenska uttalsformerna? Man kan däremot tänka sig att namn med <ü>, som *Giiven* eller *Yüksel*, får ett y-haltigt uttal tack vare diakriterna, medan *Güven* och *Yüksel* nog inte skulle få det.

Bland de informanter som presenterats i den här artikeln finns det skilda åsikter om folkbokföringens teckenuppsättning. Informanten i Ex. 1 beskriver den som ”jättekonstig”, eftersom den tar upp många tecken hen själv aldrig har sett, samtidigt som många tecken från stora invandrarpråk, bl.a. informantens eget modersmål kroatiska, saknas.

Informanten i Ex. 4 uppfattar däremot att det inte spelar så stor roll att ett tecken inte kan registreras. Just denna informant har ett efternamn innehållande <ı>, som har relativt stor visuell likhet med <i>, varför skriftbilden blir ungefär densamma. Även uttalsinformationen kan tänkas fylla en begränsad information i Sverige, eftersom många har svårt att producera det bakre i-ljud som tecknet representerar.

Att ta bort en diakrit innebär en förenkling av namnet, vilket kanske är välkommet i ett land där många inte har hört namnet tidigare. Man kan också resonera som informanten i Ex. 7: man använder ändå inte namnets ursprungliga uttal i Sverige, och det blir då logiskt att utelämna diakriten. Det svenska uttalet är baserat på en stavning utan diakrit, och därmed tappar diakriten sin funktionella betydelse. Det resonemanget förutsätter dock att namnbäraren inte uppfattar diakriten som någonting känslomässigt eller symboliskt viktigt, på det sätt som Mark Sebba beskrivit.

Alma Kirlics tanke att ett tillagt <h> i slutet av hennes namn hade kunnat ge ett bättre uttal, kan ställas mot informanten i Ex. 2, som menar att det ”skulle kännas förjävligt” om hennes namn skrevs med

<tj> i stället för <c> eller <ć>, eftersom det ”inte ser ut som mitt efternamn”. Om denna informant ingick i en undersökning av The Name Letter Effect, kan man tänka sig att hen skulle vara positivt inställd till <ć>, men inte till <t> och <j>. Men i enlighet med Hoorens & Todorovas undersökning av transkriberade namn, skulle det kanske också ha funnits positiva känslor inför <c>, som en del av den svenska namnformen, som informanten är van vid och menar är förhållandevis lik ursprungsformen (Ex. 3). Informanterna i Ex. 5 och Ex. 6, som säger att det ”hade sett snyggt ut” med diakriter respektive att det skulle vara ”våldigt skönt att kunna skriva ut sitt namn på riktigt”, illustrerar den känslomässiga aspekten av ett namns ortografi. Mark Sebba har lyft fram just kopplingen mellan identitet och stavning – där ju diakriter är en viktig del, inte minst symboliskt. I Ex. 5 möter vi också den tanke som Vera Lif (1999:229) framfört, att diakriter kan skapa ett utrymme att fråga om eller förklara uttalet. Hade diakriterna i namnet kunnat registreras ”hade man ju ändå kunnat förklara”, menar informanten.

I äldre tider, då namns stavning var mindre fast, kunde namn genomgå stora förändringar vid migration (se t.ex. Picard 2012). I dagens Sverige är skriftliga namnformer överlag stabila – men utlämnandet av diakritiska tecken är, som Picard (2012:150) påpekar, faktiskt en ortografisk ändring. Ur det perspektivet blir bilden en annan: då genomgår faktiskt en stor del av de invandrade namnen med diakrit en stavningsändring.

Mycket tyder på att Ibrahimović och hans landslagströja utgör ett undantag – och att man kanske behöver vara i hans position för att ta en sådan strid.

Referenser

Andersson, Jan R. 2008. *Stavningen av utländska namn i allmänna handlingar: Skriftlig fråga 2008/09:18*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skriftlig-fraga/stavningen-av-utlandska-namn-i-allmanna-handlingar_GW1118 (läst 2021-09-08).

- 2010. *Andersson, Pettersson, Ibrahimović och jag!* <https://web.archive.org/web/20130326080630/http://www.newsmill.se/node/23289> (läst 2021-09-08).
- Dahl, Adolf & Gustafsson, Anders. 2001. *Jämförande ordbok från serbiska, kroatiska och bosniska till svenska*. Uppsala: Dahls.
- Demetrescu, Camil & Ribichini, Andrea & Schaerf, Marco. 2018. Accuracy of author names in bibliographic data sources: An Italian case study. *Scientometrics* 117. 1777–1791. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-018-2945-x>.
- Falk, Johan & Sjölin, Kerstin & Lerate, Luis. 2001. *Modern spansk grammatik*. Fjärde upplagan. Stockholm: Liber AB/Almqvist & Wiksell.
- Frändén, Märith. 2010. "Att blotta vem jag är": *Släktnamnsskick och släktnamnsbyten hos samer i Sverige 1920–2009* (Namn och samhälle 23). Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Frändén, Märith. 2017a. "En liten identitetsgrej" eller "bara en kod"? Tankar om efternamn och identitet bland svenskar med finskspråkiga efternamn. In Leino, Unni-Päivi & Forsskåhl, Mona & Harling-Kranck, Gunilla & Jordan, Sabina & Nakari, Minna & Pitkänen, Ritva Liisa (eds.), *Namn och identitet: Handlingar från NORNAs 46:e symposium i Tammerfors den 21–23 oktober 2015* (NORNA-rapporter 94), 115–132. Uppsala & Tammerfors: NORNA-förlaget.
- 2017b. "Det är ju så vi alltid har uttalat det": Om ursprungliga och försvenskade uttal av några invandrade efternamn. *Studia anthroponymica Scandinavica* 34. 123–147.
- kommande: "S med en liten fjång nertill": Det dagliga bruket av diakritiska tecken hos namnbärare med invandrade namn.
- Güner, Musa. 2005. *Turkisk-svenskt lexikon: Türçe-isveççe sözlük: 37 000 uppslagsord*. Malmö: Musa Güner.
- Harzing, Anne-Wil K. & van der Wal, Ron. 2008. Google Scholar as a new source for citation analysis. *Ethics in Science and Environmental Politics* 8. 61–73. <https://www.int-res.com/articles/esep2008/8/e008p061.pdf>.
- HFD = Högsta Förvaltningsdomstolen, beslut i mål nr 6817-18 (2019-05-06).
- Kammarrätten i Göteborg, dom i mål nr 4780-18 (2018-11-28).
- Kammarrätten i Stockholm, dom i mål nr 2332-19 (2019-07-25).
- Kapenberg, Bernd. 2015. *Setting Signs for Europe: Why diacritics matter for European integration* (Soviet and Post-Soviet Politics and Society 139). Stuttgart: Ibidem-Verlag.
- Karlsson, Ola (ed.). 2017. *Svenska skrivregler* (Språkrådets skrifter 22). Stockholm: Institutet för språk och folkminnen (Språkrådet) & Liber.

- Kirlic, Alma. 2021. Det finns de som tycker att jag inte hör hemma här. *Uppsala Nya Tidning* 2021-12-12.
- Lavotha, Ödön & Lavotha, Csilla. 1973. *Lärobok i ungerska*. Lund: Studentlitteratur/Almqvist & Wiksell.
- Lif, Vera. 1999. Rätten till rätt namn: Vad händer med invandras namn i Sverige? In Helleland, Botolv & Nilsson, Leif (eds.), *Utanlandske namn i Norden: Rapport frå NORNAs tjuesjette symposium i Oslo 28.–30. mai 1997: Utgj. i samarbeid med Nordisk språkråd* (NORNA-rapporter 68), 227–237. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Migrationsverket. *Historik*. <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Pressrum/Vanliga-fragor-fran-journalister/Historik.html> (läst 2012-12-09).
- Myndigheternas skrivregler*. Åttonde upplagan. 2014. Institutet för språk och folkminnen, Språkrådet. <https://www.isof.se/download/18.17dda5f1791cdbd2873a99/1620030264840/Mynd-skrivreg2014-1.pdf> (läst 2021-12-09).
- Nilsson, Åke. 2004. *Efterkrigstidens invandring och utvandring* (Demografiska rapporter 2004:5). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Nuttin, Jozef M. 1985. Narcissism beyond Gestalt and Awareness: The name letter effect. *European Journal of Social Psychology* 15. 353–361.
- Odell, Mats. 2008. *Svar på skriftlig fråga 2008/09:18*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skriftlig-fraga/stavningen-av-utlandska-namn-i-allmanna-handlingar_GW1118 (läst 2021-09-08).
- Picard, Marc. 2012. On the Translation of French-Canadian Family Names in English. *Names* 60 (3). 150–155.
- Sakala, Aleksandar-Pal. U.å. Med rätt att heta rätt. *Diaspora: Tvåspråkig kulturtidskrift online*. <https://www.diaspora.nu/index.php/sv/med-raett-att-heta-raett> (läst 2021-09-08).
- Satkauskas, Rytis. 2008. Use of Diacritics: Towards a new Standard of Minority Protection? *Lithuanian Foreign Policy Review* 24 (21). 112–135.
- Sebba, Mark. 2007: *Spelling and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2009: Sociolinguistic approaches to writing systems research. *Writing Systems Research* 1:1.
- Skatteverket. *Byta efternamn*. <https://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/namn/bytaefternamn.4.76a43be412206334b89800020669.html> (läst 2022-12-12).
- Skatteverket. *Godkända specialtecken i namn*. <https://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/namn.4.18e1b10334e8bc80004083.html> (läst 2023-02-06).

- Skatteverket. *Rättslig vägledning – Ändring av stavning*. <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2021.12/361312.html> (läst 2021-07-20).
- Skatteverket. *Sök hur många som har ett visst namn*. <https://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/namn/bytaefternamn/sokhurmandasomhar-ettvisstnamn.4.515a6be615c637b9aa413027.html#!/start>.
- Statistiska centralbyrån. *Sök på namn – hur många heter ...?* <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/namnsok/>.
- Straszter, Bogárka. 2010: *Ungrare, ungerska och ungersk kultur i Sverige och Finland: En översikt*. (Digitala skrifter från Hugo Valentin-centrum 1.) Uppsala universitet: Hugo Valentin-centrum. <http://www.hunsor.se/scaninfotar/ungrareiSverigeoFinland.pdf>.
- Strömquist, Siv. 2021. Diakriterna fler än man kan tro. Språkspalten. Svenska Dagbladet 2021-05-20. <https://www.svd.se/diakriterna-fler-an-man-kan-tro>.
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias. 2005. *Tusen år av invandring: En svensk kulturhistoria*. 3 uppl. Stockholm: Dialogos.
- TT-språket. *Andra språk – ovanliga tecken*. <https://tt.se/tt-spraket/ord-och-begrepp/internationellt/andra-sprak/> (läst 2021-07-12).
- Vietnamesiska*. Uppslagsord på Wikipedia. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Vietnamesiska> (läst 2021-03-17).

Summary

This paper explores diacritics in personal names of non-Swedish origin, borne by Swedish citizens. In Swedish population records, only a limited number of diacritics are accepted. A quantitative study investigates the registration of diacritics in a number of high-frequent Hungarian, Spanish, Vietnamese and Turkish family names in the official population records. Out of the accepted diacritics, vowels with accents and the Turkish letter <ç> are only registered in up to approximately 20% of the cases, whereas the Turkish letter <ü> is registered in 92–99% of the occurrences. The letter <ü> is well-known from its use in German as well as the word *müsli*, which probably explains why that specific letter differs from the general pattern. But since also the accents <'> and <^> are well-known, and used in words like *café*

and *chèvre*, it is discussed that the <ü> may be preserved because it to a higher degree affects the pronunciation of the Swedish name form.

In addition to the quantitative study, the paper includes parts from a bigger interview study, where bearer of immigrant surnames containing diacritics give their view of the accepted diacritics in the population records.